

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

ЧЕГІЛЬ АНТОН ЛЕОНІДОВИЧ

УДК 343.35

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВИМАГАННЯ
НЕПРАВОМІРНОЇ ВИГОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРАВІ УКРАЇНИ**

12.00.08 – кримінальне-право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпро – 2026

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Науково-дослідному інституті публічного права.

Науковий керівник:

доктор юридичних наук, професор
Шаблистий Володимир Вікторович,
Дніпровський державний університет внутрішніх справ,
директор ННІ права та інноваційної освіти.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Бабенко Андрій Миколайович,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін;

кандидат юридичних наук
Федитник Василь Миколайович,
адвокатське об'єднання «Лігал Стратеджі»,
старший партнер, керівник Департаменту
кримінально-правового захисту.

Захист відбудеться 26 червня 2026 р. о 12.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпро, просп. Науки, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у загальній бібліотеці Дніпровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпро, просп. Науки, 26).

Автореферат розіслано 25 травня 2026 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Василь Березняк

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність дослідження проблеми відповідальності за вимагання неправомірної вигоди зумовлена необхідністю забезпечення системної та ефективної протидії корупції, яка являє собою деструктивний феномен, що суттєво підриває авторитет державних інституцій, порушує принципи добросовісної конкуренції в приватному секторі та загрожує стабільності національної економіки. У контексті гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, визначеними, зокрема, Конвенціями ООН та Ради Європи щодо боротьби з корупцією, особливої ваги набуває питання правової несумісності та відсутності єдиної системи санкцій за вимагання як у публічній, так і в приватній сферах. Аналіз цієї проблематики дає змогу не лише виявити прогалини у чинному законодавстві, такі як відсутність чітко закріплених обмежень на обіймання посад, але й сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення кримінально-правових заходів впливу. Це включає впровадження таких інструментів, як кратні штрафи, які сприяють реалізації принципів справедливості та забезпечення невідворотності покарання за найбільш зухвалі прояви корупційної діяльності.

Крім того, актуальність цього дослідження зумовлюється як стійкою тенденцією до зростання кількості відповідних кримінальних правопорушень, так і відсутністю узагальненої офіційної статистики щодо окремої кваліфікуючої ознаки «вимагання». За даними офіційної звітності Офісу Генерального прокурора України за 2023–2025 роки та січень 2026 року, у структурі кримінальних правопорушень, пов'язаних із одержанням або наданням неправомірної вигоди (статті 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України), спостерігається загальна тенденція до зростання кількості облікованих проваджень. Зокрема, якщо у 2023 році сукупна кількість облікованих кримінальних правопорушень за вказаними статтями становила 1916, то у 2024 році – 2467, а у 2025 році – вже 3073. Тобто за два роки приріст склав понад 60 %. Особливо показовим є стрімке зростання за ст. 369-2 КК України (зловживання впливом): з 411 випадків у 2023 році до 1211 у 2025 році. Також суттєве зростання зафіксовано за ст. 354 та 368-3 КК України у 2025 році. Навіть показники лише за січень 2026 року свідчать про збереження високого рівня реєстрації таких правопорушень. Окремої уваги заслуговує динаміка вручення повідомлень про підозру, що свідчить про підвищення процесуальної активності органів досудового розслідування та реальну кримінально-правову реакцію держави на такі діяння. Водночас суттєвою проблемою є те, що офіційна статистична звітність не містить диференційованих даних саме щодо випадків, у яких інкримінується кваліфікуюча ознака «вимагання неправомірної вигоди». Облік здійснюється за статтями Особливої частини КК України загалом, без виокремлення форм об'єктивної сторони, зокрема вимагання як способу вчинення злочину. Це унеможливорює: визначення реального рівня поширеності саме вимагання неправомірної вигоди; проведення коректного

кримінологічного аналізу відповідного явища; оцінку ефективності застосування кваліфікуючих ознак; формування обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства та правозастосовної практики. Отже, актуальність дослідження зумовлена, з одного боку, стабільним зростанням кількісних показників кримінальних правопорушень корупційної спрямованості, а з іншого – відсутністю спеціалізованої статистичної інформації щодо ознаки «вимагання», яка має самостійне кримінально-правове значення та впливає на кваліфікацію, ступінь суспільної небезпечності діяння і призначення покарання. У сучасних умовах трансформації антикорупційної політики та підвищення вимог до аналітичного забезпечення кримінальної юстиції наукове дослідження проблем кваліфікації та обліку випадків вимагання неправомірної вигоди набуває особливої теоретичної та практичної значущості.

Проблематика вимагання неправомірної вигоди досліджувалася у працях вітчизняних учених-криміналістів у різних аспектах. Історико-правові питання розвитку кримінальної відповідальності за вимагання висвітлювалися у працях О. І. Дітріха, Ю. А. Дорохіної, С. В. Дьоменка, М. Г. Колодяжного, В. М. Куца, Л. О. Семикіної та інших авторів. Однак історичний аспект переважно розглядався як допоміжний елемент загального аналізу хабарництва або службових злочинів і не отримав самостійного комплексного дослідження. Порівняльно-правові аспекти кримінально-правової регламентації вимагання неправомірної вигоди в зарубіжних країнах аналізувалися, зокрема, у працях М. І. Хавронюка, Г. С. Буги та інших дослідників. У зазначених роботах виділяється різноманітність моделей криміналізації корупційних проявів, а також тенденція до розширеного розуміння об'єктивної сторони підкупу, що охоплює і вимагання. Значна увага у науковій літературі приділяється дослідженню поняття «неправомірна вигода» як предмета корупційних кримінальних правопорушень. У працях А. М. Бабенка, О. С. Бондаренко, Ю. В. Гродецького, А. С. Никифорова, С. А. Мозоля, О. С. Перешивка, А. Б. Старки, Р. П. Луцького, В. В. Шаблистого, О. С. Юніна та інших учених обґрунтовується комплексний характер цього поняття, аналізується його нормативне закріплення, проблеми уніфікації та критерії «неправомірності». Водночас вимагання неправомірної вигоди розглядається здебільшого опосередковано – через дослідження змісту неправомірної вигоди як конструктивної ознаки складу злочину. Питання поняття та ознак вимагання неправомірної вигоди у кримінально-правовій доктрині досліджували Н. М. Ярмиш, С. В. Якімова, М. Хмиз, О. О. Дудоров, Я. В. Ризак, В. М. Федитник та інші автори. У їх працях проаналізовано співвідношення вимагання і прохання, проблеми розмежування із суміжними складами злочинів, а також особливості спеціального суб'єкта. Проте єдиного підходу до визначення сутності вимагання неправомірної вигоди у науці не вироблено. Окрему групу досліджень становлять праці, присвячені визначенню спеціальних суб'єктів корупційних кримінальних правопорушень. У роботах О. О. Дудорова, М. І. Хавронюка, Р. Л. Максимовича, В. М. Киричка, Г. М. Зеленова та інших учених розкриваються проблеми законодавчої класифікації службових осіб та осіб, які надають публічні послуги, а також

питання суб'єкта зловживання впливом. Проблеми суб'єктивної сторони відповідних кримінальних правопорушень аналізували В. І. Тютюгін, В. О. Навроцький, С. Г. Братель, В. В. Василевич, Н. І. Золотарьова, М. Б. Желік та інші дослідники. У наукових працях загалом визнається, що вимагання неправомірної вигоди вчиняється з прямим умислом, однак дискусійними залишаються питання ролі мотиву та мети, особливо у межах складу зловживання впливом. Отже, аналіз наукових публікацій свідчить про наявність значного теоретичного доробку щодо окремих аспектів вимагання неправомірної вигоди – історичних, порівняльно-правових, предметних, суб'єктних та суб'єктивних. Незважаючи на значний масив наукових досліджень, присвячених корупційним кримінальним правопорушенням, вимагання неправомірної вигоди не отримало комплексного, системного висвітлення як самостійний об'єкт кримінально-правового аналізу. У більшості праць воно розглядається фрагментарно – як кваліфікуюча ознака підкупу, спосіб вчинення злочину або окремий елемент складу кримінального правопорушення. Відсутність уніфікованого доктринального підходу до розуміння його об'єкта, предмета, суб'єкта та суб'єктивної сторони зумовлює труднощі у кваліфікації відповідних діянь і породжує неоднаковість судової практики.

Дискусійність проблематики посилюється також наявністю різних законодавчих моделей криміналізації вимагання: у національному законодавстві воно переважно виступає кваліфікуючою ознакою, тоді як міжнародні антикорупційні акти розглядають його як самостійну форму корупційного посягання. Крім того, зберігається низка невирішених питань щодо визначення спеціальних суб'єктів, співвідношення вимагання неправомірної вигоди із загальним складом вимагання, змісту примусу, а також меж застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності.

Отже, відсутність системного підходу до дослідження вимагання неправомірної вигоди як комплексного кримінально-правового явища зумовлює необхідність подальшого теоретичного осмислення цієї проблематики та вдосконалення законодавчої регламентації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Робота виконана відповідно до: Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки (Постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2023 № 220), «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки» (Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX), «Про схвалення Стратегії боротьби з організованою злочинністю» (розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 № 482-р), наказу МВС України «Про затвердження тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки» від 11.06.2020 № 454, основних напрямів наукових досліджень Науково-дослідного інституту публічного права на 2020–2025 рр., а також Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 р., схвалених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016; тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок Міністерства освіти і науки на 2022–2026 роки, затвердженої наказом

Міністерства освіти і науки України від 03.02.2022 № 109.

Мета і завдання дослідження. *Мета* дослідження полягає у формуванні цілісної наукової кримінально-правової характеристики вимагання неправомірної вигоди як ознаки складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України, а також розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування у сфері протидії відповідним корупційним проявам.

Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі *завдання*:

- проаналізувати історичний розвиток кримінальної відповідальності за вимагання у національному кримінальному праві, визначити основні етапи еволюції відповідних норм та їх наступність;

- охарактеризувати стан наукової розробленості проблеми вимагання неправомірної вигоди, систематизувати доктринальні підходи до визначення його правової природи, змісту та місця в системі корупційних кримінальних правопорушень;

- проаналізувати кримінально-правову регламентацію вимагання неправомірної вигоди у зарубіжних країнах, виокремити спільні та відмінні риси моделей криміналізації, оцінити можливість імплементації позитивного досвіду в національне законодавство;

- визначити родовий, безпосередній об'єкти та розкрити кримінально-правову природу предмета кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди;

- проаналізувати об'єктивну сторону складів кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди;

- окреслити коло спеціальних суб'єктів відповідних кримінальних правопорушень, дослідити проблеми законодавчого визначення службових осіб, осіб, які надають публічні послуги, службових осіб юридичних осіб приватного права та інших суб'єктів;

- розкрити особливості суб'єктивної сторони, з'ясувати зміст прямого умислу, значення мотиву та мети, а також їх роль у кваліфікації вимагання неправомірної вигоди;

- проаналізувати заходи кримінально-правового впливу, передбачені за вчинення кримінальних правопорушень із ознакою вимагання неправомірної вигоди, з урахуванням принципів справедливості та пропорційності покарання;

- проаналізувати підстави та межі звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема співвідношення інституту спеціального звільнення із випадками надання неправомірної вигоди під примусом (вимагання);

- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування, спрямовані на підвищення нормативної визначеності, усунення колізій і забезпечення єдності правозастосування.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері кримінально-правової охорони людини, суспільства та держави від корупційних проявів.

Предмет дослідження – відповідальність за вимагання неправомірної

вигоди у кримінальному праві України.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження застосовано низку наукових методів. *Історико-правовий метод* використовувався для аналізу генезису кримінальної відповідальності за вимагання неправомірної вигоди. *Порівняльно-правовий метод* застосовувався для аналізу редакцій дореволюційних кримінальних улошень, радянських кримінальних кодексів, чинного КК України та законодавства європейських країн. Метод дозволив дослідити різні доктринальні позиції та порівняти національне законодавство з міжнародними антикорупційними стандартами. Крім того, використовувався при зіставленні норм КК зарубіжних країн щодо караності за «публічну» і «приватну» корупцію (ст. 368 КК та ст. 368-3, 368-4 КК) (підрозділи 1.1–1.3; 2.2; 3.1; 4.1). *Формально-юридичний, або догматичний метод* став основним інструментом для аналізу диспозицій кримінальних норм, юридичних конструкцій складів кримінальних правопорушень, тлумачення ключових понять, таких як «вимагання», «вимушування», «хабар» і «неправомірна вигода». Його застосування дозволило проаналізувати законодавчі конструкції та дефініції чинного КК України, уточнити особливості законодавчої техніки історичних періодів та ідентифікувати певні колізії у визначеннях спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень і предмету неправомірної вигоди. Також цей метод сприяв класифікації санкцій на відносно-визначені, альтернативні та кумулятивні види (підрозділи 1.1–1.3; 2.2; 3.1; 3.2; 4.2). *Системно-структурний метод* використовувався для визначення місця норм щодо вимагання в межах системи кримінального законодавства різних періодів (злочини проти власності, службові правопорушення, корупційні кримінальні діяння) та з'ясування еволюції їх функціональної ролі. Застосовувався для аналізу розташування норми про вимагання неправомірної вигоди в структурі корупційних кримінальних правопорушень, а також для дослідження складу відповідних кримінальних правопорушень (об'єкт, предмет, суб'єкт, суб'єктивна сторона). За допомогою цього методу вивчалось місце вимагання неправомірної вигоди у межах службових та корупційних кримінальних правопорушень, проводився аналіз структури розділів КК України і співвідношення між основними та кваліфікованими складами кримінальних правопорушень. Також розглядався суб'єкт кримінального правопорушення як складова частина його складу разом з об'єктивною та суб'єктивною сторонами й об'єктом. Крім того, здійснювалась класифікація ознак суб'єктивної сторони на обов'язкові (вина у формі прямого умислу) та факультативні (мотив, мета), а також оцінювалось значення цих ознак у процесі кваліфікації. Також здійснювалось порівняння тяжкості кримінальних правопорушень із суворістю покарань, що за них передбачені. Окремо розмежувався інститут звільнення від кримінальної відповідальності й суміжними категоріями: малозначність діяння, неосудність, недосягнення віку притягнення до відповідальності та обставини, що виключають злочинність діяння (відповідно до підрозділів 1.1–1.3; 2.2; 3.1; 3.2; 4.1; 4.2). *Діалектичний метод* використано для розгляду наукових підходів до вимагання неправомірної вигоди в їх розвитку, взаємозв'язку та суперечностей, а також для виявлення тенденцій еволюції доктринальних позицій; для дослідження вимагання неправомірної вигоди як

динамічного правового явища у взаємозв'язку з еволюцією антикорупційного законодавства, виявлення внутрішніх суперечностей законодавчої конструкції (зокрема співвідношення «прохання» і «вимагання») та обґрунтування шляхів їх подолання; для дослідження еволюції антикорупційного законодавства (зміна редакцій примітки до ст. 364 КК, заміна ст. 368-2 на ст. 368-5 тощо), а також для аналізу суперечностей у визначенні спеціальних суб'єктів; при розгляді суб'єктивної сторони в нерозривному зв'язку з об'єктивними ознаками кримінального правопорушення, показавши, як внутрішнє психічне ставлення особи відображається у зовнішніх діях (вимогах, погрозах); при розгляді караності не як статичної ознаки, а як динамічної реакції держави на зміну суспільної небезпечності діяння, зокрема через призму вимагання (підрозділи 1.2; 2.2; 3.1; 3.2; 4.1). *Статистичний метод* використаний для опрацювання даних Судової адміністрації за 2020–2024 роки. Це дало змогу виявити реальну картину «репресивності» закону та «інертності» щодо окремих складів (наприклад, відсутність практики за ст. 368-3 КК України) (підрозділ 4.1). *Логіко-семантичний метод* застосований для тлумачення змісту понять «усвідомлення суспільної небезпечності», «бажання настання наслідків» та аналізу термінології, що характеризує інтелектуальний і вольовий критерії вини (підрозділ 3.2). *Аналіз судової практики* використовувався для вивчення матеріалів Єдиного державного реєстру судових рішень щодо кваліфікації діянь за ч. 3 ст. 369-2 КК України, що дало змогу виявити тенденції перекваліфікації та проблеми доведення ознаки вимагання (підрозділ 2.2). *Метод аналізу та синтезу* використовувався під час опрацювання наукових джерел, виокремлення окремих концепцій (щодо поняття неправомірної вигоди, спеціального суб'єкта, об'єкта, суб'єктивної сторони тощо) та їх подальшого узагальнення для формування цілісного уявлення про стан наукової розробленості проблеми (підрозділ 1.2). Також цей метод застосовано при розгрупованні поняття «службова особа» на окремі ознаки, дослідженні конструкцій спеціальних суб'єктів (службова особа публічного права, приватного права, особа, яка надає публічні послуги), формулюванні узагальнених авторських визначень (підрозділ 3.1). Метод *індукції* надав змогу узагальнити позиції науковців щодо ознак осіб, які надають публічні послуги; *дедукції* – вивести ознаки «службової особи юридичної особи приватного права» через логічне відмежування від загального поняття службової особи (ст. 18 КК) (підрозділ 3.1).

Емпіричну базу дисертації становлять: узагальнення правозастосовної діяльності Офісу Генерального прокурора щодо динаміки корупційних правопорушень за 2020–2025 роки; звітність Державної судової адміністрації України за формою № 6 (Про стан розгляду справ про кримінальні корупційні правопорушення) за період 2020–2024 років); вироки Вищого антикорупційного суду (ВАКС) та постанов Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду щодо розмежування статусів службових осіб; узагальнення судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду стосовно дотримання принципів індивідуалізації покарання у справах про корупцію; вироки Єдиного державного реєстру судових рішень за ст. ст. 354, 368, 369-2 КК України, де досліджувався вплив «особистих інтересів» суб'єкта на

кваліфікацію діяння; статистика закриття кримінальних проваджень на підставі ч. 5 ст. 354 КК України тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших комплексних досліджень, яке присвячене формуванню комплексної, концептуально цілісної доктринальної моделі вимагання неправомірної вигоди як самостійного кримінально-правового феномена, що поєднує історичний, порівняльно-правовий, нормативний та доктринальний аналіз положень КК України. На основі проведеної роботи сформульовано нові наукові положення, які запропоновані здобувачем особисто та виносяться на захист:

вперше:

- обґрунтовано положення про еволюцію вимагання від майнового насильницького посягання до складної форми корупційного примусу, що посягає не лише на відносини власності, а й на публічні інтереси, авторитет влади та принцип доброчесності;

- сформульовано доктринальне визначення поняття вимагання неправомірної вигоди як форми кримінально караного примусу корупційного характеру, що полягає у створенні службовою або іншою спеціальною особою стану вимушеності шляхом погрози порушення законних прав чи інтересів з метою одержання неправомірної вигоди;

- доведено необхідність законодавчого закріплення єдиного універсального визначення вимагання для всіх корупційних складів та обґрунтовано можливість визнання його самостійним закінченим кримінальним правопорушенням;

- розроблено концепцію предмета корупційних кримінальних правопорушень, у яких обов'язковою ознакою є вимагання, як комплексного явища матеріального або нематеріального характеру, що безпосередньо обумовлює кримінально-правову оцінку діяння;

удосконалено:

- наукові підходи до визначення родового та безпосереднього об'єкта кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди, шляхом доведення їх єдиної соціально-правової природи – охорони встановленого порядку здійснення службових та делегованих повноважень;

- критерії відмежування вимагання від прохання неправомірної вигоди на підставі наявності чи відсутності погрози саме законним правам та інтересам особи;

- підходи до визначення кола спеціальних суб'єктів (службових осіб публічного та приватного права, осіб, які надають публічні послуги, суб'єктів зловживання впливом);

- доктринальне розуміння суб'єктивної сторони вимагання неправомірної вигоди як діяння, що може бути вчинене виключно з прямим умислом;

- наукові підходи до тлумачення ознаки вимагання у складі зловживання впливом (ст. 369-2 КК України) з урахуванням практики Верховного Суду;

набуло подальшого розвитку:

- положення щодо співвідношення вимагання як кваліфікуючої ознаки та як потенційно самостійного складу кримінального правопорушення;

- концепція обмеженого застосування інституту звільнення від кримінальної відповідальності у корупційних кримінальних правопорушеннях;
- порівняльно-правові підходи до криміналізації вимагання неправомірної вигоди з урахуванням міжнародних антикорупційних стандартів;
- обґрунтування необхідності гармонізації українського кримінального законодавства з положеннями міжнародних актів, зокрема Конвенція ООН проти корупції та Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією.

Практичне значення одержаних результатів. Сформульовані пропозиції, практичні рекомендації та висновки можуть бути використані у таких сферах:

- *правотворчості* – для вдосконалення кримінального законодавства України в частині уніфікації понятійного апарату, усунення прогалин, гармонізації санкцій;

- *правозастосовній діяльності* – органами досудового розслідування та судами для чіткого розмежування «вимагання» від «прохання» або «пропозиції» неправомірної вигоди на основі наявності погрози саме законним правам та інтересам особи; кваліфікації зловживання впливом; правильного встановлення статусу осіб, що надають публічні послуги, та працівників приватного сектору;

- *науково-дослідній роботі* – для подальших теоретичних розробок у сфері антикорупційного законодавства;

- *освітньому процесі* – для здобувачів вищої освіти під час викладання курсу Загальної та Особливої частини кримінального права та при підготовці підручників, навчальних посібників та методичних рекомендацій з дисциплін: «Кримінальне право України (Особлива частина)»; «Кваліфікація кримінальних правопорушень».

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення й висновки дисертації обговорювалися на: II Міжнародній науково-практичній конференції: «Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення», м. Київ, 04–05 червня 2025 р.; X Міжнародній науково-практичній конференції «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти», м. Дніпро, 16 березня 2026 р.

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження знайшли своє відображення у 7-х наукових публікаціях, з яких: 4 – у вітчизняних фахових виданнях, 1 – у зарубіжному науковому періодичному виданні за профілем дисертації (Республіка Польща), 2 – у тезах доповідей на міжнародних науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із основної частини (вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків), списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 254 сторінки, з яких основного тексту – 208 сторінок. Список використаних джерел (257 найменувань) розміщено на 28-х сторінках., 3 додатки – на 4-х сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, висвітлено ступінь її наукової розробленості, сформульовано об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, визначено теоретико-методологічні основи й інформаційну та емпіричну базу, обґрунтовано наукову новизну отриманих результатів, їхнє практичне значення, окреслено форми апробації, структуру й обсяг дисертаційної роботи.

Розділ 1 «Вимагання неправомірної вигоди в кримінальному праві: історичні, доктринальні та міжнародні засади» складається з трьох підрозділів, в яких здійснюється комплексний аналіз теоретико-правових, історичних та порівняльно-правових засад кримінально-правового регулювання вимагання неправомірної вигоди. Розкриття зазначеної проблематики спрямоване на формування цілісного уявлення про генезис, сучасний стан наукової розробки та міжнародний досвід протидії вимагання неправомірної вигоди.

У *підрозділі 1.1 «Історія розвитку вимагання неправомірної вигоди в кримінальному праві»* аналізуються етапи становлення законодавства від ранніх форм протидії зловживанням владою до сучасного нормативного закріплення відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення. Особлива увага приділяється еволюції законодавчих підходів у вітчизняному кримінальному праві та впливу міжнародних антикорупційних стандартів на їх формування. Доведено, що можна виділити сім основних етапів розвитку кримінальної відповідальності за вимагання. Еволюція відповідного інституту відображає поступовий перехід від сприйняття вимагання як виключно майнового посягання, пов'язаного із застосуванням насильства чи погроз, до його сучасного розуміння як форми корупційного примусу у сфері службової діяльності. У процесі розвитку кримінального законодавства вимагання набуло ознак самостійного злочину, згодом стало кваліфікуючою ознакою хабарництва та інших корупційних кримінальних правопорушень. Сучасний етап характеризується інтеграцією антикорупційних стандартів, розширенням змісту поняття вимагання неправомірної вигоди та посиленням уваги до захисту публічних інтересів і принципів доброчесності. Водночас проєкт нового Кримінального кодексу України демонструє тенденцію до уніфікації та систематизації законодавчого підходу до визначення вимагання як різновиду кримінально-протиправного примусу корупційного характеру.

У *підрозділі 1.2 «Стан дослідження проблем вимагання неправомірної вигоди в кримінальному праві»* узагальнюються основні наукові підходи до визначення поняття, ознак та змісту вимагання неправомірної вигоди, аналізуються дискусійні питання щодо його кримінально-правової характеристики, відмежування від суміжних складів кримінальних правопорушень та особливостей кваліфікації. Встановлено, що проблематика вимагання неправомірної вигоди залишається однією з найбільш дискусійних у кримінально-правовій доктрині. Незважаючи на значний науковий доробок, її вивчення переважно здійснюється через дослідження окремих елементів

корупційних кримінальних правопорушень, що зумовлює відсутність єдиного концептуального підходу до розуміння вимагання неправомірної вигоди. Серед основних дискусійних питань залишаються визначення об'єкта та предмета посягання, кола спеціальних суб'єктів, змісту ознак примусу, а також співвідношення національних і міжнародних антикорупційних стандартів. Сучасний стан наукової розробленості цієї проблеми характеризується наявністю значного теоретичного потенціалу та водночас потребою у формуванні цілісної доктринальної моделі вимагання неправомірної вигоди й удосконаленні кримінального законодавства з метою забезпечення правової визначеності та єдності правозастосування.

У підрозділі 1.3 *«Вимагання неправомірної вигоди в кримінальному законодавстві зарубіжних країн»* здійснюється порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн у сфері протидії вимаганню неправомірної вигоди та корупційним проявам. Досліджуються підходи до криміналізації відповідних діянь, особливості законодавчого регулювання. Порівняльно-правовий аналіз кримінального законодавства зарубіжних держав засвідчив наявність загальної тенденції до визнання вимагання неправомірної вигоди однією з найбільш суспільно небезпечних форм корупційних кримінальних правопорушень. Встановлено, що у більшості кримінальних кодексів зарубіжних країн вимагання виступає самостійною або кваліфікуючою ознакою корупційних діянь, що зумовлює посилення кримінальної відповідальності. Характерними рисами зарубіжного законодавства є розширене розуміння форм корупційної поведінки, криміналізація ранніх стадій корупційної діяльності, розширення кола спеціальних суб'єктів та диференціація відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпеки діяння. Виявлено поєднання каральних і превентивних механізмів протидії корупції, зокрема застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності у разі добровільного повідомлення про корупційне правопорушення або вчинення діяння під впливом вимагання. Доведено доцільність подальшого вдосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності за вимагання неправомірної вигоди в Україні з урахуванням міжнародних антикорупційних стандартів.

Розділ 2 «Об'єктивні ознаки у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди» складається з двох підрозділів, в яких узагальнено положення щодо об'єкта, предмета та об'єктивної сторони у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди.

У підрозділі 2.1 *«Об'єкт та предмет у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди»* на підставі аналізу положень кримінального законодавства, наукових підходів та судової практики визначено особливості об'єкта та предмета відповідних кримінальних правопорушень, обґрунтовано їх комплексний характер та встановлено специфіку суспільних відносин, на які посягає вимагання неправомірної вигоди. Особливу увагу приділено з'ясуванню кримінально-правової природи

неправомірної вигоди як предмета кримінального правопорушення, її ознакам та відмежуванню від суміжних правових категорій. За результатами дослідження об'єкта та предмета кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, встановлено, що їх родовим об'єктом є суспільні відносини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, які забезпечують законність, неупередженість і непідкупність реалізації владних та службових повноважень. Доведено, що вимагання неправомірної вигоди є підвищено небезпечною формою корупційного посягання, оскільки поєднує використання службового становища із примусовим впливом на учасників правовідносин та створює загрозу нормальному функціонуванню публічного управління і приватного сектору. Обґрунтовано, що предметом кримінальних правопорушень, передбачених статтями 354, 368, 368-3, 368-4, 369-2 КК України, є неправомірна вигода як самостійний та обов'язковий елемент складу кримінального правопорушення. Неправомірна вигода охоплює майнові та немайнові блага, переваги, пільги, послуги й інші вигоди, отримання або надання яких не має законних підстав. Встановлено, що саме неправомірна вигода визначає зміст корупційного посягання, конкретизує його суспільну небезпечність та безпосередньо впливає на кримінально-правову кваліфікацію діяння.

У підрозділі 2.2 «Об'єктивна сторона у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди» з'ясовано, що чинне кримінальне законодавство не забезпечує належної єдності та визначеності у розкритті змісту цієї ознаки. Обґрунтовано, що визначальною ознакою вимагання неправомірної вигоди є створення для особи стану вимушеності шляхом погрози заподіяння шкоди її законним правам та інтересам із використанням службового становища, владних повноважень або впливу спеціального суб'єкта. Доведено, що саме наявність примусу та реальної загрози негативних наслідків відрізняє вимагання від прохання неправомірної вигоди. Встановлено наявність законодавчих прогалин щодо застосування ознаки вимагання у складі зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), що зумовлює неоднозначність правозастосовної практики. Доведена необхідність уніфікації законодавчого визначення вимагання неправомірної вигоди для всіх корупційних кримінальних правопорушень та вдосконалення нормативної конструкції відповідних складів з метою забезпечення правової визначеності, однаковості кваліфікації та підвищення ефективності кримінально-правової протидії корупції.

Розділ 3 «Суб'єктивні ознаки у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди» складається з двох підрозділів, в яких визначено особливості суб'єкта та суб'єктивної сторони у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди.

У підрозділі 3.1 «Суб'єкт у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди» визначено, що система спеціальних суб'єктів відповідних складів має складний та диференційований характер і охоплює службових осіб публічного та приватного секторів, осіб, які надають

публічні послуги, працівників підприємств, установ і організацій, які не є службовими особами, а також інших осіб, визначених кримінальним законом. З'ясовано, що відмежування відповідних складів кримінальних правопорушень здійснюється насамперед за ознаками суб'єкта, характером повноважень, змістом обумовленої неправомірної вигоди та особливостями реалізації впливу на ухвалення рішень. Встановлено наявність законодавчих і доктринальних проблем у визначенні окремих категорій спеціальних суб'єктів, зокрема службових осіб юридичних осіб приватного права, осіб, які надають публічні послуги, та суб'єктів зловживання впливом. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавчої регламентації спеціального суб'єкта шляхом уніфікації термінології, уточнення критеріїв віднесення осіб до відповідних категорій та забезпечення більшої визначеності кримінально-правових норм у сфері протидії корупційним кримінальним правопорушенням.

У підрозділі 3.2 «Суб'єктивна сторона у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди» встановлено, що вони характеризуються виключно умисною формою вини у виді прямого умислу. Доведено, що винна особа усвідомлює суспільно небезпечний характер діяння, незаконність одержання, вимагання або прийняття неправомірної вигоди, а також зв'язок між наданою вигодою та використанням службових, професійних чи інших спеціальних повноважень, і бажає вчинити відповідні дії та досягти протиправного результату. Обґрунтовано, що мотив і мета у зазначених складах переважно мають факультативний характер, однак у низці випадків набувають кримінально-правового значення, зокрема корисливий мотив і мета одержання неправомірної вигоди є типовими для корупційних кримінальних правопорушень. Встановлено, що особливості суб'єктивної сторони у поєднанні з об'єктивними ознаками визначають специфіку кваліфікації та відмежування досліджуваних складів від суміжних правопорушень. Доведено, що суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди, є однорідною за своєю структурою та характеризується наявністю прямого умислу, що виключає їх вчинення з необережності або непрямого умислу, а також обумовлює необхідність урахування зазначених ознак для правильної кримінально-правової кваліфікації.

Розділ 4 «Заходи кримінально-правового впливу, передбачені у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди» складається з двох підрозділів, в яких визначено особливості караності відповідних діянь, а також досліджено інститут звільнення від кримінальної відповідальності у кримінальних правопорушеннях, пов'язаних із вимаганням неправомірної вигоди.

У підрозділі 4.1 «Караність у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди» визначено, що караність є системоутворювальною характеристикою таких діянь і проявляється у встановленій законом загрозі застосування кримінального покарання. Доведено, що аналізовані склади характеризуються належним рівнем диференціації кримінальної відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпечності та особливостей суб'єкта, а також поєднанням основних і додаткових видів

покарань, що забезпечує комплексний характер кримінально-правового впливу. Встановлено, що ознака вимагання істотно підвищує суспільну небезпечність діяння та обумовлює необхідність посилення спеціально-превентивного впливу, зокрема шляхом застосування позбавлення права обіймати певні посади та інших обмежувальних заходів. Водночас виявлено окремі недоліки законодавчого регулювання санкцій, що проявляються у непослідовності підходів до встановлення додаткових покарань та недостатній узгодженості між складами «публічної» і «приватної» корупції. Доведено, що санкційна політика потребує подальшого вдосконалення, уніфікації підходів до застосування додаткових покарань та забезпечення більшої пропорційності кримінально-правових заходів реагування, що сприятиме підвищенню ефективності протидії вимаганню неправомірної вигоди та зміцненню принципів невідворотності і справедливості покарання.

У підрозділі 4.2 *«Звільнення особи від кримінальної відповідальності у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди»* встановлено, що його застосування має істотно обмежений характер, зумовлений підвищенням рівнем суспільної небезпечності корупційних діянь та пріоритетом принципу невідворотності кримінальної відповідальності. Доведено, що загальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності застосовуються до таких правопорушень у дуже обмеженому обсязі, тоді як ключовою є спеціальна заохочувальна норма, яка передбачає звільнення лише за умов добровільного повідомлення та активного сприяння розкриттю злочину. Встановлено, що вимагання неправомірної вигоди за своєю правовою природою виключає можливість використання заохочувальних механізмів, заснованих на концепції дійового каяття, у зв'язку з наявністю елементів примусу та корисливої спрямованості діяння. Обґрунтовано, що чинна модель правового регулювання свідчить про селективний характер інституту звільнення від кримінальної відповідальності у сфері корупційних кримінальних правопорушень, який виконує допоміжну функцію та спрямований насамперед на забезпечення ефективності викриття більш небезпечних форм корупції, а не на пом'якшення відповідальності за вимагання неправомірної вигоди.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено наукове завдання, що полягає у формуванні теоретико-практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення відповідальності за вимагання неправомірної вигоди у кримінальному праві України. Найбільш важливими для дисертації є такі позиції та обґрунтування:

1. Проаналізовано історію розвитку вимагання неправомірної вигоди в кримінальному праві. Визначено, що інститут вимагання пройшов складний шлях трансформації – від сприйняття його як різновиду насильницького посягання на майно у римському праві до сучасного розуміння як форми корупційного примусу. Починаючи з «Уложення про покарання кримінальні та виправні» 1845 р., через Кримінальне Уложення 1903 р., кримінальні кодекси

УРСР 1922, 1927 та 1960 років і до чинного Кримінального кодексу України, законодавець поступово розширював зміст поняття вимагання, ускладнював його структуру та диференціював відповідальність. Сучасний етап характеризується інтеграцією вимагання у систему корупційних кримінальних правопорушень як кваліфікуючої ознаки, що відображає його підвищену суспільну небезпечність і посягання на публічні інтереси. Перспективний розвиток, відображений у проєкті нового КК України, спрямований на концептуальну уніфікацію поняття вимагання як різновиду кримінального примусу корупційного характеру.

2. Охарактеризовано стан наукової розробленості проблеми вимагання неправомірної вигоди, систематизовані доктринальні підходи до визначення його правової природи, змісту та місця в системі корупційних кримінальних правопорушень. Визначено, що стан наукової розробленості проблеми вимагання неправомірної вигоди характеризується значним теоретичним доробком, однак відсутністю системного підходу. У більшості випадків дослідження здійснюються через аналіз окремих складів корупційних кримінальних правопорушень, без формування цілісної доктринальної моделі вимагання неправомірної вигоди як самостійного кримінально-правового феномену. Відсутність уніфікованого підходу простежується у визначенні об'єкта, предмета, кола спеціальних суб'єктів, змісту примусу, мотиву та мети. Законодавча казуїстичність, множинність нормативних дефініцій неправомірної вигоди та використання оціночних понять зумовлюють складність правозастосування та неоднакову судову практику. Це зумовлює потребу формування узгодженої теоретичної конструкції складу відповідного кримінального правопорушення та вдосконалення законодавчої техніки.

3. Проаналізовано кримінально-правову регламентацію вимагання неправомірної вигоди у зарубіжних країнах, виокремлено спільні та відмінні риси моделей криміналізації, оцінено можливість імплементації позитивного досвіду в національне законодавство. Порівняльно-правовий аналіз свідчить про домінування у сучасних правових системах підходу, за якого вимагання неправомірної вигоди визнається однією з найбільш небезпечних форм корупційної поведінки. Законодавство таких держав, як Литва, Німеччина, Франція, Італія, Іспанія, а також низки пострадянських держав – Казахстан, Молдова, Грузія – демонструє тенденцію до розширеної криміналізації ранніх стадій корупційної поведінки (вимога, пропозиція, обіцянка, прийняття обіцянки) та посилення санкцій за вимагання. Водночас окремі правопорядки поєднують каральні механізми із заохочувальними інструментами викриття корупції, що сприяє зниженню латентності таких правопорушень.

4. Визначено родовий, безпосередній об'єкти та розкрито кримінально-правову природу предмета кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. Встановлено, що у всіх досліджуваних складах родовим об'єктом є суспільні відносини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Йдеться про охорону встановленого законом порядку здійснення владних, службових чи

делегованих повноважень, що ґрунтується на принципах законності, неупередженості, добросовісності та непідкупності. Безпосереднім об'єктом є конкретні відносини, які забезпечують нормальне та незалежне здійснення повноважень відповідним спеціальним суб'єктом. Додаткові об'єкти (авторитет влади, права та законні інтереси фізичних і юридичних осіб, інтереси правосуддя тощо) мають похідний характер і не змінюють основної антикорупційної спрямованості посягання. У складах, що передбачають вимагання неправомірної вигоди, остання є специфічним предметом злочину – матеріальним або нематеріальним благом, щодо якого виникає кримінально карана вимога. Неправомірна вигода охоплює грошові кошти, майно, майнові права, пільги, переваги, послуги, нематеріальні активи та інші вигоди, визначальною ознакою яких є відсутність законних підстав для їх одержання або надання. Саме наявність цього предмета зумовлює конструювання об'єктивної сторони складу, впливає на кваліфікацію (зокрема за розміром) і конкретизує ступінь суспільної небезпечності діяння.

5. Проаналізовано об'єктивну сторону складів кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. З'ясовано, що у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди (статті 354, 368, 368-3, 368-4, 368-5, 369-2 Кримінальний кодекс України), об'єктивна сторона характеризується складною правовою природою цього діяння. Вимагання неправомірної вигоди є багатоаспектною конструкцією, що поєднує ознаки корупційного підкупу та примусу. Воно характеризується не лише фактом незаконної вимоги вигоди, а й способом її висунення – через використання службового або пов'язаного з впливом статусу спеціального суб'єкта. Саме ця ознака надає посяганням корупційного характеру та відмежовує його від загально кримінального вимагання. За змістом погроза у вимаганні неправомірної вигоди співвідноситься з погрозою у складі вимагання проти власності (ст. 189 КК України), однак відрізняється формою реалізації. У корупційних складах вона здійснюється виключно через використання владних, службових чи делегованих повноважень або впливу. Зв'язок негативних наслідків для потерпілої особи з можливостями спеціального суб'єкта є визначальною ознакою об'єктивної сторони. Ключовим критерієм відмежування є наявність примусу, що виражається у погрозі заподіяння шкоди законним правам та інтересам особи. Прохання неправомірної вигоди, навіть завуальоване, не створює стану вимушеності та не містить погрози, а тому не може кваліфікуватися як вимагання. Вимагання ж передбачає формування ситуації залежності, в якій особа змушена надати вигоду з метою уникнення негативних наслідків. Особливо дискусійним є застосування ознаки вимагання у ч. 3 ст. 369-2 КК України. Відсутність універсальної законодавчої дефініції вимагання, неможливість прямого застосування приміток до інших статей та заборона аналогії закону у кримінальному праві зумовлюють нестабільність судової практики. Вимагання у цьому складі можливе лише за наявності реальної погрози використати вплив для заподіяння шкоди саме законним правам та інтересам особи. Чинне регулювання створює ситуацію, коли

вимагання неправомірної вигоди не визнається самостійним закінченим кримінальним правопорушенням і набуває значення лише у поєднанні з її одержанням, тоді як прохання визнається закінченим злочином із моменту його висловлення. Такий підхід не відповідає підвищеному ступеню суспільної небезпечності вимагання та суперечить принципу юридичної визначеності.

6. Окреслено коло спеціальних суб'єктів кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, досліджено проблеми законодавчого визначення службових осіб, осіб, які надають публічні послуги, службових осіб юридичних осіб приватного права та інших суб'єктів. Визначено, що у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди (статті 354, 368, 368-3, 368-4, 368-5, 369-2 Кримінальний кодекс України), система суб'єктів має багаторівневий характер і охоплює як загального, так і спеціального суб'єкта. Спеціальний суб'єкт диференціюється залежно від сфери діяльності (публічна чи приватна), характеру повноважень, функціонального статусу, джерела фінансування та обсягу організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій. Ключовим для правильної кваліфікації є поняття «службова особа», визначене у примітці до ст. 364 КК України. Водночас проблемними залишаються дефініції «службової особи юридичної особи приватного права», «особи, яка надає публічні послуги», «працівника підприємства, установи чи організації, який не є службовою особою», що зумовлює ризики неоднакового правозастосування. Розмежування складів, пов'язаних із вимаганням або одержанням неправомірної вигоди, здійснюється передусім за: суб'єктом кримінального правопорушення; характером і межами використаних повноважень; зв'язком вигоди з конкретними діями чи впливом; моментом закінчення кримінального правопорушення; особливостями предмета посягання. Особливо складним є визначення суб'єкта пасивного зловживання впливом (ст. 369-2 КК України), де в доктрині відсутня єдність підходів, а судова практика схильється до визнання таким суб'єктом будь-якої особи, здатної здійснити реальний або удаваний вплив. Чинна модель спеціальних суб'єктів потребує уніфікації термінології, чіткого законодавчого визначення ключових понять і логічної узгодженості критеріїв їх поділу. Усунення прогалів, пов'язаних із розмежуванням юридичних осіб публічного та приватного права, є передумовою забезпечення принципу правової визначеності та стабільності судової практики.

7. Розкрито особливості суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди, з'ясовано зміст прямого умислу, значення мотиву та мети, а також їх роль у кваліфікації вимагання неправомірної вигоди. Встановлено, що у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди (статті 354, 368, 368-3, 368-4, 368-5, 369-2 Кримінальний кодекс України), суб'єктивна сторона, характеризується виключно умисною формою вини у виді прямого умислу. Особа усвідомлює: неправомірний характер вигоди; відсутність законних підстав для її одержання чи вимагання; зв'язок вигоди з використанням службових або професійних повноважень; суспільно небезпечний і кримінально караний характер діяння. Вольовий момент

полягає у бажанні вчинити діяння та досягти протиправного результату. Вчинення відповідних кримінальних правопорушень із непрямым умислом або з необережності виключається. Вина є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони у всіх досліджуваних складах. Мотив і мета за загальним правилом є факультативними, однак у низці складів набувають конструктивного значення (зокрема корисливий мотив у ст. 368 КК України; спеціальна мета впливу у ст. 369-2 КК України). Інші особисті чи корисливі мотиви не змінюють кваліфікації, але можуть враховуватися при призначенні покарання. Суб'єкт і суб'єктивна сторона перебувають у тісному взаємозв'язку: спеціальний статус особи обумовлює усвідомлення нею особливого характеру своїх повноважень та протиправності їх використання в обмін на неправомірну вигоду. Саме поєднання спеціального суб'єкта з прямим умислом визначає підвищену суспільну небезпечність вимагання неправомірної вигоди як форми корупційного посягання.

8. Проаналізовано заходи кримінально-правового впливу, передбачені за вчинення кримінальних правопорушень із ознакою вимагання неправомірної вигоди, з урахуванням принципів справедливості та пропорційності покарання. Встановлено, що хоча караність прямо не визначена у легальному понятті кримінального правопорушення, вона є іманентною ознакою кримінально-правової заборони та проявляється у встановленій законом загрозі застосування покарання. Для кримінальних правопорушень, поєднаних із вимаганням неправомірної вигоди, характерний підвищений рівень репресивності, що відображає їх значну суспільну небезпечність і антикорупційну спрямованість державної політики. Законодавець загалом дотримується логіки диференціації кримінальної відповідальності залежно від ступеня суспільної небезпечності діяння та особливостей суб'єкта. Санкції мають переважно альтернативний або кумулятивний характер і передбачають поєднання позбавлення волі з обов'язковими додатковими покараннями (позбавлення права обіймати певні посади, конфіскація майна). Формально система санкцій побудована без істотних порушень правил їх співвідношення, однак виявлено непослідовність у застосуванні додаткових покарань, зокрема відсутність обов'язкового позбавлення права обіймати певні посади у ч. 3 ст. 369-2 КК України. Така ситуація знижує ефективність спеціальної превенції та суперечить підвищеній суспільній небезпечності ознаки «вимагання». Практика 2020–2024 років демонструє концентрацію кримінально-правового реагування навколо складів, пов'язаних із публічною корупцією, насамперед ч. 3 ст. 368 КК України. Проте норми щодо «приватної» корупції (ст. 368-3, 368-4 КК України) застосовуються зрідка, що може свідчити про складність доказування або недостатню активність у виявленні таких правопорушень. Загальною тенденцією є поступове посилення реального карального впливу та активніше застосування додаткових санкцій. Ознака «вимагання» істотно підвищує ступінь суспільної небезпечності діяння і повинна розглядатися як безумовна підстава для посилення кримінально-правових обмежень, зокрема у сфері професійної діяльності. Перспективними напрямками вдосконалення є: уніфікація підходів до призначення додаткових покарань; гармонізація санкцій за публічну та приватну корупцію; обмеження надмірно

м'яких альтернативних покарань у випадках вимагання; запровадження штрафів, кратних розміру неправомірної вигоди.

9. Проаналізовано підстави та межі звільнення від кримінальної відповідальності, зокрема співвідношення інституту спеціального звільнення із випадками надання неправомірної вигоди під примусом (вимагання). Визначено, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності у сфері корупційних кримінальних правопорушень має звужену сферу застосування. Законодавець послідовно обмежив можливість використання загальних підстав звільнення (статті 45–48 КК України), що відображає пріоритет принципу невідворотності відповідальності. Фактично універсальною підставою залишається лише вплив строків давності (ст. 49 КК України). Спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності (ч. 5 ст. 354 КК України) має заохочувальний характер і застосовується виключно за умов добровільного повідомлення про кримінальне правопорушення та активного сприяння його розкриттю. Він не поширюється на випадки вимагання або одержання неправомірної вигоди, що зумовлено підвищеним ступенем їх суспільної небезпечності. Отже, інститут звільнення від кримінальної відповідальності у досліджуваній сфері виконує допоміжну функцію – сприяє викриттю більш небезпечних корупційних проявів, але не є альтернативою кримінально-правовому реагуванню на вимагання неправомірної вигоди.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

1. Чегіль А. Л. Звільнення від кримінальної відповідальності за вимагання неправомірної вигоди: теоретико-правовий аналіз та окремі проблеми застосування. *Правові новели: науковий юридичний журнал*. 2024. № 23. С. 628–635.
2. Chehil A. Historical development of the criminal law understanding of extortion of undue advantage. *Entrepreneurship, Economy and Law*. 2024. № 6 (340). S. 206–210.
3. Chehil A. Exclamation of unlawful profits in the criminal legislation of some foreign countries. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025 № 8 (76). С. 127–132.
4. Чегіль А. Л. Сучасний стан наукових досліджень щодо об'єктивних ознак вимагання неправомірної вигоди у кримінальному праві. *Науковий вісник публічного та приватного права випуск*. 2025. № 5. С. 363–367.
5. Чегіль А. Л. Караність у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. *Науковий вісник публічного та приватного права випуск*. 2025. № 6. С. 316–322.

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Чегіль А. Л. Вимагання та прохання неправомірної вигоди у кримінальному праві України: окремі питання розмежування. *Актуальні питання науки і практики та шляхи їх вирішення* : матеріали II Міжнар.

науково-практ. конф., м. Київ, 04–05 червня 2025 р. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права, 2025. С. 140–143.

7. Чегіль А. Л. Деякі питання визначення об'єкта у складах кримінальних правопорушень, ознакою яких є вимагання неправомірної вигоди. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали X Міжнар. науково-практ. конф. (м. Дніпро, 16 бер. 2026 р.) до 60-річчя ДДУВС : у 2 ч. Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2026. Ч. 1. С. 680–681.

АНОТАЦІЯ

Чегіль А. Л. Відповідальність за вимагання неправомірної вигоди у кримінальному праві України. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Дніпровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, 2026.

Дисертація є одним із перших комплексних досліджень, яке присвячене кримінально-правовій характеристиці вимагання неправомірної вигоди в Україні. Робота присвячена теоретико-правовому аналізу історичних, доктринальних, міжнародних та порівняльно-правових засад регулювання відповідальності за відповідні кримінальні правопорушення, а також визначенню об'єктивних і суб'єктивних ознак їх складів, системи суб'єктів і заходів кримінально-правового впливу.

У роботі узагальнено еволюцію законодавчого підходу до вимагання неправомірної вигоди, яке трансформувалося від форми майнового насильницького посягання до самотійного елементу корупційних кримінальних правопорушень. Проаналізовано міжнародні антикорупційні стандарти та зарубіжний досвід, що свідчать про тенденцію до розширення криміналізації корупційної поведінки та посилення санкцій за її вчинення.

Встановлено, що об'єктивна сторона досліджуваних складів характеризується складною правовою природою, поєднанням ознак корупційного підкупу та примусу, а ключовою ознакою є створення стану вимушеності шляхом погрози законним правам та інтересам особи з використанням службового або іншого спеціального статусу. Доведено, що суб'єктивна сторона характеризується виключно прямим умислом, а мотив і мета у більшості випадків мають факультативне значення, хоча в окремих складах набувають обов'язкового характеру.

Особливу увагу приділено системі спеціальних суб'єктів, яка має багаторівневу структуру та потребує подальшої уніфікації законодавчих дефініцій. Проаналізовано заходи кримінально-правового впливу, зокрема караність і звільнення від кримінальної відповідальності, та встановлено їх переважно обмежений і селективний характер у сфері корупційних правопорушень.

Обґрунтовано необхідність удосконалення кримінального законодавства шляхом уніфікації поняття вимагання неправомірної вигоди, гармонізації санкцій,

підвищення ефективності спеціальної превенції та забезпечення принципу правової визначеності.

Ключові слова: *вимагання неправомірної вигоди, корупційні кримінальні правопорушення, службова особа, неправомірна вигода, прямий умисел, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона, кримінальна відповідальність, караність, звільнення від кримінальної відповідальності.*

SUMMARY

Chegil A. L. Liability for Extortion of Unlawful Benefit in the Criminal Law of Ukraine. – *Manuscript.*

Dissertation for the degree of Doctor of Laws in the specialty 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Penal Law. – Dnipro State University of Internal Affairs, Dnipro, 2026.

This dissertation is one of the first comprehensive studies devoted to the criminal-legal characteristics of extortion of unlawful benefit in Ukraine. The work is devoted to a theoretical and legal analysis of the historical, doctrinal, international, and comparative legal foundations regulating liability for the relevant criminal offenses, as well as to defining the objective and subjective elements of their elements, the system of subjects, and measures of criminal-legal influence. This paper summarizes the evolution of the legislative approach to the requirement of undue benefit, which has evolved from a form of violent property infringement to an independent element of corruption-related criminal offenses. International anti-corruption standards and international experience are analyzed, demonstrating a trend toward expanding the criminalization of corrupt behavior and increasing sanctions for its commission.

It is established that the objective aspect of the crimes under study is characterized by a complex legal nature, a combination of elements of corrupt bribery and coercion, and the key element is the creation of a state of compulsion by threatening the legitimate rights and interests of an individual using official or other special status. It is demonstrated that the subjective aspect is characterized exclusively by direct intent, while motive and purpose are optional in most cases, although in certain cases they become mandatory.

Particular attention is paid to the system of special entities, which has a multi-level structure and requires further unification of legislative definitions. The article analyzes criminal law measures, including punishability and exemption from criminal liability, and establishes their predominantly limited and selective nature in the area of corruption offenses.

The article substantiates the need to improve criminal legislation by unifying the concept of undue benefit, harmonizing sanctions, increasing the effectiveness of special prevention, and ensuring the principle of legal certainty.

Keywords: *extortion of undue benefit, corruption-related criminal offenses, official, undue benefit, direct intent, objective element, subjective element, criminal liability, punishment, exemption from criminal liability.*